

О. О. ЗАДВОРНА,
*викладач кафедри всесвітньої історії
та методики викладання суспільних дисциплін,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
ім. академіка С. Дем'янчука*

СОЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ПОЛІТИЧНОЇ ДИСКУСІЇ В НІМЕЦЬКІЙ ІМПЕРІЇ (кін. ХІХ ст.)

Анотація

У даній статті з'ясовується один з важливих аспектів внутрішньополітичного життя Німеччини кінця ХІХ ст., а саме обговорення соціальних законопроектів.

Аннотация

В данной статье показан один из важнейших аспектов внутривнутриполитической жизни Германии конца ХІХ в., а именно обсуждение социальных законопроектов.

Annotation

This article deals with one of the difficult aspects of internal politician life of Germany at the end of ХІХс. videlicet discussing of social drafts legislation.

Виклики сьогодення потребують уважнішого вивчення історії провідних країн Європи та Америки. Чільне місце серед європейських країн належить Німеччині, оскільки вона відіграє провідну роль у Європейському Союзі, в значній мірі впливає на хід міжнародної політики. Сучасні реалії розвитку українсько-німецьких відносин не зовсім задовольняють зовнішньополітичне відомство нашої країни, що пояснюється слабкістю політичної та економічної систем України. Через це, досвід, набутий Німеччиною впродовж своєї історії, зокрема у політичній сфері ХІХ ст., потребує прискіпливої уваги українських істориків. Специфікою політики Німецької імперії стало її «полівішення» та лібералізація, як наслідок суперечок між імператором Вільгельмом II та Отто фон Бісмарком.

Бурхливе обговорення законопроектів про збільшення соціальних прав вийшло за рамки внутрішньополітичного життя Німецької імперії, стало темою диспутів між інтелектуалами в інших країнах світу, а отже, вплинуло на розвиток світової історії в кінці ХІХ ст.

Внутрішня політика Німецької імперії довго перебувала на маргінесі радянської історіографії. Головна увага зверталася на об'єднавчі процеси німецьких земель у 1860-х - 70-х рр., вивчалася постать «залізного канцлера» Отто фон Бісмарка. Про останнього подавалися переважно негативні відомості, адже,

на думку Ю. Мицика, радянське суспільство після закінчення Другої світової війни ще довго живив дух ненависті до всього німецького, а не тільки щодо нацистів [5; с. 36]. Про німецькі соціальні законопроекти кінця XIX ст. згадував С. Лошаков [4; с. 36-42]. Окремі сюжети про розвиток внутрішньополітичного життя Німецької імперії можна почерпнути з праць радянських дослідників інших аспектів історії країни (А. Єрусалимський, Ф. Ротштейн, М. Рабинович, І. Астаф'єв, В. Резников, В. Волков, С. Сказкін, А. Тейлор).

Подібні до радянської історіографії тенденції до початку 1980-х рр. були притаманні й для досліджень тих країн, які знаходилися під радянським ідеологічним впливом, Спробу подати неупереджений погляд на німецьку історію одними з перших зробили польські історіографи у двотомній праці "Історія Вармії і Мазовії у нарисі". Ю. Мицик назвав цю книгу прикладом "подолання "білих плям" в історії Пруссії" [5; с. 36].

Сучасна російська історіографія назагал висвітлює події внутрішньополітичного життя Німецької імперії на рубежі XIX- початку XX ст. більш детально. А. Ревякін пов'язує виникнення соціалістичного руху в країні та дискусій щодо соціальних проектів із зовнішнім чинником, зокрема поваленням у 1848 р. монархії у Франції [7; с.29]. Російський методист В. Забалуєв намагається показати, з яких позицій трактується політична історія Німецької імперії кінця XIX - поч. XX ст. у німецьких шкільних підручниках. Так, він підкреслює, що кінець XIX ст. ознаменувався "появою єдиної німецької держави, що стало для країни проривом до нової самоідентифікації, а для Європи - виникненням нового балансу сил" [3; с.216]. Питаннями внутрішньополітичного розвитку Німеччини на тлі європейської політичної історії займалися С. Пожарська і А. Намазова. На думку цих дослідників, головними подіями у внутрішній політиці Німеччини була активізація соціалістичних рухів та початок лібералізації суспільства [6].

Низка аспектів, що стосуються внутрішньої політики Німецької імперії, висвітлена в працях сучасних українських та російських вчених, котрі спеціалізуються на проблемах німецької зовнішньополітичної діяльності (С. Троян, Л. Питльова, Є. Сергеев, В. Костенков, А. Матвеева, В. Волков).

Після "весни народів", яку в 1848 р. пережила мало не кожна з європейських країн, об'єднавчі тенденції німецьких земель посилилися. З двох концепцій вирішення "німецького питання" - Великонімецької та Малонімецької - перемогла остання. Вона передбачала, що об'єднавчим центром німецьких земель буде Пруссія. Так і сталося. В 1871 р. було створено Німецьку імперію.

Остання чверть XIX ст. була позначена важливими подіями у політичному житті країни. По-перше, у 1888 р. змінився імператор, що викликало поживлення діяльності політиків задля здобуття його прихильності. По-друге, рельєфніше виопуклився конфлікт між канцлером Бісмарком та імператором Вільгельмом II. Де-факто, це була боротьба за політичний вплив та владу, оскільки канцлер до того, як Вільгельм II став імператором, був дуже відомий у німецькому

суспільстві. Каменем спотикання між ними став закон про охорону праці.

Вільгельм II виступав за соціальні реформи та лібералізацію політичної системи, намагаючись завоювати авторитет у німців різних соціальних прошарків. Канцлер традиційно протидіяв лібералізації політики й засуджував ідею проведення соціальних реформ, тому виступив проти законопроектів на цю тему, які побиював імператор. Утім, підтримати імператора вирішив саксонський король, який запровадив обмеження тривалості дитячої та жіночої праці. Законопроект Саксонії викликав незадоволення власників підприємств, оскільки порівняно з Іншими землями вони стали менш конкурентоздатними. Через це власники не захотіли, щоб поширити чинність закону на всіх землях Німецької імперії.

З приводу покращення умов праці для робітників у 80-х рр. XIX ст. розгорнулася бурхлива полеміка між рейхстагом та союзною радою Німецької імперії. Іак, наприклад, законопроект про це рейхстаг підтримував тричі у 1885, 1887, 1888 рр. [1]. В кожному випадку проти проекту закону виступав Бісмарк. Він щодо цього питання писав: "Не думаю, що працівник буде вдячний за те, що йому забороняють заробляти гроші в дні і години, коли він до цього схильний" [1; с. 413]. "Залізний канцлер" звинувачував соціалістів, що вони використовують ідею охорони праці в своїй агітації для здобуття підтримки на виборах. Особливо Бісмарка дивувала теза соціалістів про те, що "підприємці і за скорочений робочий час зможуть виплачувати заробітну плату в тому ж самому обсязі" [1; с. 414]. За умов превентивної політичної боротьби питання про зменшення тривалості робочого дня постійно відкладалося. Його розгляд "кочував" з одного на інше засідання Союзної Ради.

Протиріччя між Вільгельмом II і Бісмарком посилювалися у 1890 р., коли, крім питання охорони праці, на порядку денному постав закон про соціалістів. Як відомо, кабінет Отто фон Бісмарка в своїй політиці керувався принципом "основа могутності держави - державний егоїзм без усілякої романтики" [8], тому Бісмарк виступив за продовження дії закону "Про соціалістів", зокрема § 24, за яким поліція отримала право на "адміністративне виселення осіб, небезпечних для суспільства" [7; с.31].

До популяризації протистояння у вищому ешелоні німецької політики долучилися пресові видання. Обставини політичних суперечок стали загальновідомими після того, як в Reich und Staats Anzeiger ("Імперський і державний вісник") було опубліковано законопроект про охорону праці без підпису канцлера, а лише імператора Вільгельма II, що робило відповідальним за закон саме останнього. Цей факт одразу помітили оглядачі німецької націоналістичної газети Nationalzeitung ("Національна газета").

На виборах до рейхстагу 20 лютого 1890 р. соціал-демократам вдалося перемогти [1]. Бісмарк пішов у відставку. За порівняно короткий час змінилося два уряди його наступників. Політика графа Капріві, керівника першого з них і прибічника Вільгельма II, була поміркованою, він намагався здійснювати ліберальні

перетворення, що було зумовлено невдачею його попередника. Так, Капріві засуджував друге видання закону "Проти соціалістів", лобіював запровадження рівного права чоловіків та жінок на вступ до профспілок [2]. Вже в 1892 р. в країні утворилось так зване «двовладдя» [8], а правильніше сказати "тривладдя", оскільки за кермом країни стали імператор Вільгельм II, його прибличник канцлер граф Капріві, а прем'єр-міністром Пруссії був Ботто фон Ейпенбург. До цього часу на посаду канцлера Німецької імперії та прем'єр-міністра Пруссії призначалась одна особа, що проводила одну спільну політичну лінію щодо об'єднаних німецьких земель.

Оскільки політична система Німеччини за часів Капріві не стала більш стабільною, то його наступник став згортати соціальні реформи. Закони, які він намагався впровадити у дію, в історіографії називають каторжними" [2]. Гогенлое взяв курс на придушення соціалістичних рухів в суспільстві.

Отже, специфікою внутрішньої політики Німецької імперії кінця XIX ст. стала активна дискусія щодо легалізації соціал-демократичного руху та прийняття соціальних законопроектів. Її учасниками були імператор Вільгельм II та його прихильники - з одного боку, й канцлер Отто фон Бісмарк зі своїми однодумцями - з іншого. На нашу думку, наслідком прихильності Вільгельма II до ліберальних перетворень стала втрата домінуючих позицій у Німеччині однієї політичної ідеології, зниження могутності країни, адже суспільство занурилося у політичні чвари. Ідеологічне протистояння у «верхах» викликало постійні зміни урядів, члени яких дотримувалися діаметрально протилежних політичних поглядів. Об'єднані у єдину імперію розрізнені німецькі землі почали розпадатися з середини, що стало "бомбою уповільненої дії" і вплинуло у кінцевому підсумку на розвиток країни на початку XX ст.

Література:

1. *Бисмарк Отто фон. Воспоминания (в 2-х т) . - М., 2002. -Т. 2 - 560 с.*
2. *Всемирная история (в 12-и т.) /Губер А. (ред). - М., 1960. - Т. VII. - 820 с.*
3. *Забалуев В История Германии 1871 - 1918 гг. в немецких школьных учебниках // Новая и новейшая история. - 1997. - №5. - С. 213-223.*
4. *Лошаков С Проблемы связи утопического социализма и буржуазной экономики в истории общественной мысли конца XVII - начала XIX в. - М., 1983. - С. 36-42.*
5. *Мицик Ю. Історія забороненої країни (опис Пруссії у хроніці Олександра Гваньїні) //Пам'ять століть - 2006. - № 5. - С. 36-107*
6. *Пожарська С., Намазова А Обще тенденции развития Европы в XIX - начале XX в. //Новая и новейшая история. - 1999. - № 4. - С. 51-61.*
7. *Ревякин А. Социализм и либерализм в середине XIX в. //Новая и новейшая история - 1997. -№ 4. — С 28—46*
8. *Сюндюков І. Отто фон Бісмарк - «канцлер заліза і крові» // День. - 2001. - № 49// www.day.kiev.ua.*